

JUNIOR SECONDARY CERTIFICATE

OTJIHERERO FIRST LANGUAGE

1106/4

PAPER 4 Literature

2 hours

Marks 60

2018

Additional Material: Answer Book

INSTRUCTIONS AND INFORMATION TO CANDIDATES

- Write your answers in the Answer Book provided.
- Write your Candidate Number and Name in the spaces on the Answer Book.
- Write in dark blue or black pen.
- Do not use correction fluid.
- Answer **three** questions, **one** from Section 1 **Poetry**, **one** from Section 2 **Drama** and **one** from Section 3 **Prose**.
- Pay attention to spelling, punctuation and sentence structure.
- The number of marks is given in brackets [] at the end of each question or part question.

OMARAKIZA NONDJIVISIRO KOVARORWA

- Tjanga omaziriro woye mEmbo rOmaziriro rapeke ndi mo pewa.
- Tjanga Onomora nEna rOmurorwa kEmbo rOmaziriro.
- Tjanga nopena onḍumbe omburau poo onḍorozu.
- O ungurisa Otipekisa onḍemise.
- Zira omapuriro **yetatu**, **rimwe** mOrupa 1 **Omiimbo**, **rimwe** mOrupa 2 **Onḍarama** na **rimwe** mOrupa 3 **Ereparahungi**.
- Yandja ombango kondjangero osemba, oviraise vyokuresa nondungiro yomihewo.
- Otjivarero tjozongombe tja raisiwa moukovero [] komaandero wepuriro arihe poo orupa rwepuriro.

This document consists of **12** printed pages.

Republic of Namibia

MINISTRY OF EDUCATION, ARTS AND CULTURE

ORUPA 1: OMIIMBO

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro etenga poo oritja-2.

1 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere mbo.

Ewe

li
Ewe
Ewa ewe
Ewe ndi ehuze
Ra suverwa i auhe
Ootate ovakuru omawe
I ave nyanda na wo onyuṅe
Tii ṭama nyona haka koro nyani
Amari keṅakeṅa nawa otjeho ra Mbazuva
Komeva omanene nge riwonga owa nga puka
Kokure ku kwa ire Tjiponda, oro tjiri ondi ri ro
Nambano ri zera ra zera, ra rira oraMbangu
O ṭunu ko omuini we ya, mo hiti monḁomo
O hiti mekuma na mondeko yovavena
Ondeke ndja korongwa tjinene
Owa ngu vaka nomuzepe eka
Tjii ra ungurwa i uṅe?
Ra ungurirwa tjike?
Tjii ewe oraṅi?
Ewe orootate
OraMbangu
Ewe ndi
Tjiri
Oro

(J. U. Kavari)

- (a) Moruteto orutja-3 omuimbe ma tja “Ewe ndi ehuze”. Handjaura **oviṅa vivari**, omuimbe mbya tamuna momuimbo, mbi mavi raisa kutja tjoṭjiri oro ehuze. [4]
- (b) Embo ndi “korongwa” mari hee tjike motjiṭo tjomuimbo mbwi? [2]
- (c) Mo munu kutja ongwaye omuimbe tja tjanga omuimbo we mosaneno ndjo? Zeuparisa oumune woye amo tara ku indji onduṅgiro yomuimbo. [4]
- (d) “Omuimbe ke nohange u nongendo.” Mo itavere? Seturura eziriro roye **momambo woye omuini otja tji mape yenene** nungwari amo tara komambo nomiano vyeraka omuimbe mbi ma ungurisa. [10]

[20]

POO

2 Resa omuimbo mbwi nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere mbo.

Oukombe outwa!

Ongahazandu otjomuatje omuzandu
Oruuma kozongaku otjovikoti vyozonegombe
Toora ngena na ngena
Tjiri oukombe outwa!

Otjindamwise momuvanda
Ongaseka komband' omuriro
Avihe vya kuhu
Tjiri oukombe outwa!

Ondjara nonyota kavi namutjurure
Omitjemo nominono omomara
Ondova nomaonya vye ura
Tjiri oukombe outwa!

Ombowa nohongwe vya kondoroka
Ovitjuma nozombanda vya hangauka
Okukomba ondjuwo kwarareke
Vandu oukombe outwa!

Omuwanda wa ningisa ondjenda
Ovanatje peṭundu va kuvakana
Orusuvero rwa herenga
Vandu oukombe outwa!

(H. K. Upendura)

- (a) Mezeva oritja-3 omuimbe ma tamuna oviṅa kovivarivari. Mo munu kutja omuano mbwi mau ṭunu vi komazuvakero womuimbo mbwi? [4]
- (b) Mo munu kutja mu nonḁekasaneno pokati kovarumendu novakazendu momuano oukombe mbu mau raisiwa momuimbo mbwi? Zeuparisa oumune woye nondjivisiro okuza momuimbo. [4]
- (c) Embo ndi “herenga” mari hee tjike motjiṭo tjomuimbo mbwi? [2]
- (d) “Omuimbe wa tonda oukombe.” Mo itavere? Seturura eziriro roye **momambo woye omuini otja tji mape yenene** nungwari amo tara komambo nomiano vyeraka omuimbe mbi ma ungurisa. [10]

[20]

ORUPA 2: ONDARAMA

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro oritja-3 poo 4.

- 3 Resa okarukondwa nga okuza mondarama ndji **Ete katji twa enda nao** ndja tjangwa i **A U Mbai** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere mbo.

Kombunda yokaruveze okasupi.

Hijau: *(me rihungirire)* Muatje Mbangoo eye ngwi wa kotoka, kurama mbi hakahane mbi yaruke konganda mbi karongerise omukazendu ... Ayee kurama mbi tukuundja mbi kondise omundu ngwi konganda eye tji me tara kamundu wouzeu tjinene.

Ndokui: Inyangu mo i pi?

Hijau: Ae, muatje weetu indjo mo tu twaerere kOmuramba wa Ndjou.

Ndokui: Ouyenda mbwi mwa tye ruḽe, ami erero katji mba ri pu na eḽe mbo re, nouyenda mwa tye tjimanga tjiḽe nai?

Hijau: Kako, o uhara amo pura muatje wandje ngatu yende poo indee?

Ndokui: Ami me munu mo ongendo momurungu woye, otjikwaye?

Hijau: O uhara amo pura muatje wandje ngatu yende poo indee?

Ndokui: Ayee, nu ronda tu yende konganda.

Tjimanga ohauto ai yekukurama ponganda.

Hijau: Pita Inaambura, pita mondjuwo tu yende arikana, o rongere tjita otjomundu wovita.

Mburaa: Ami mba manuka rukuru, ami hi rongere mo tjiwa rukuru. Mba toora ozohorokweva ndano, opuzo za yenene?

Hijau: O ndji pura ozohorokweva muatje wandje, ripura kutja ombwa mai tjitwa vi ndji?

Ndokui: Kakutja matu twaerere, mai isiwa pi notjunda amwa pata poo mwa sye po ovandu ponganda?

Hijau: Muatje weetu otjunda twa pata, ami tji me kuka ouyenda mbwi me i kovanatje vandje kovihuro mbi kapahe oviungura poo tu kahupire momavango weḽu nao.

Ndokui: Otjunda wa pata?

Mburaa: Otjunda twa pata, mo pura tjike ove omuini amo rimunine?

Ndokui: Me munu. O tjiti? Nu indji ongombe ndja otamene mbeena oyaṅi?

Hijau: (*nongendo*) Ongombe oyatate, ongombe oyatate noyondjo. Indjo tu yende muatje weetu eyuva mari tu hitire kokure, indjo tu hwe okuwoko kezumo.

Mburaa: Arikana ṭuna nao okatjuma kandje ngo ake tika.

Ndokui: Mu na tjike mokatjuma ngo?

Hijau: Muatje mwina za ko wandje, mokatjuma ngo mu na omeva ngu twa kohere na wo ondjupa, nambano vari eṭe twa suvera ouṅa ouyake mbo. Okutja opuwo otji twa kamburire omeva wopomba atu koho na wo ondjupa, omakopi yevari twa yandjere kombwa tji mai munika ozombati pehi nao, okutja inga owarwe owongo oku mba kutu ekutu ndo tu taareke mondjira tji twa ṭonyota.

Ndokui: (*nondjenda*) Ae, ae, indjeye tu yende.

Mburaa: Narikana muatje wandje ngoo undjire ko ombatero kweṭe yomaze tu ri uriri.

Ndokui: Ngatu nane.

Hijau: Vakwetu eṅe kareye nawa motjirongo eṭe matu karyanga matu kotoka.

Mburaa: Ovandu ovavi votjirongo hi ombe tu rova tji twa sana ngwi, o uhara amo hungire kutja matu i pi, indjo tu hene uriri.

- (a) Ovi tji mape munika aayo ouyenda mbwi wa putuka uriri kau tanderwe rukuru? Handjaura eziriro roye amo yandja ovihorera okuza mokuṅondwa nga. [4]
- (b) Seturura kutja ozonḡero nozongendo zooHijau na Mburaa za panguka vi mokuṅongera kwavo poruveze ndwi. [2]
- (c) Handjaura ongaro ya Ndokui otjomunyande otja tji mai raisiwa poṅa mba. [4]
- (d) “Ehupo rooHijau na Mburaa ezeu.” Mo itavere? Seturura eziriro roye **momambo woye omuini otja tji mape yenene** nungwari amo tara koviṅa mbya raisiwa mokuṅondwa nga. [10]

[20]

POO

4 Resa okarukondwa nga okuza monḡarama ndji **Eḡe katji twa enda nao** ndja tjangwa i **A U Mbai** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere mbo.

Katjuu: Nambano ngatu kutuke tu yende poo ngatu kaungure noho?

Mbangoo: Kako, mu sokuungura mu mane otjivike hi vari, mu pewe ondjambi yeḡu ndji mwa ungurira omayuva nga.

Katjuu: *(ma keyakeya nungwari u nohange)* Ami hi nakumuna ohepero yokuungura tjinangara oviungura matu rambwa, opuwo ngatu kawondje ndino tu yende nu.

Mbangoo: Kako mbwae, komoo ripura nao! U sokumana otjivike, oviungura vi ungurwa nao.

Tsotsi: Kako matu ungura uriri, opuwo ove tu isira yaruka koviungura vyoye tjaa ngahino ovirumbu ngaavi tjiza kutja tu nombata ohunga notjina tji we ya okuturaera katjo.

Mbangoo: Osemba.

Katjuu: *(ma hungire ku Tsotsi tji mave kaondja okuzapo)* Mbwae omutwa ngwi, kombaze ombapa tjiri we tu ramba wa mana mo munu nao?

Tsotsi: Soo, nambano ombango yetu ngai tjitwe. Otjikesa tjovimariva tu tji i pu tji ri ngatji teke tu yende.

Katjuu: Indji onduḡe ombwa tjiri ami me tji tjiwa pu tji ri, tji ri metuwo indi nda haka komberoo ya Mbango.

Tsotsi: Nambano ngatu ripure tjimanga kutja oruḡe tji matji teka, ove omuini mo munu kutja kape noruveze Oritjatano ndi tu sokuyenda.

Katjuu: Mbwae nu ndino ngatji tomakuva, ekuva rimwe ri ri mbeena imba mbu tu zikira ovikurya vyetu vyomutenya. Nambano ngatu hanike kaḡiti, okuzambo ami me kotoka poruveze ove pu u ungurira mbi ye okukuraera kutja mape kara vi.

Mbangoo: *(aayo ohumburuko)* Katjuu! Katjuu!

Katjuu: Owami ngwi tjiveri. Mundu wahongaze hi ye pi, u ri pi?

Mbangoo: Owami ngwi, me tja vi ndino tu noviungura ovingi amu kutuka oiri ndji tu kutuka, mamu kasenina kaḡiti mwa zuu amuyevvari?

Tsotsi: *(me rihungirire)* Mbwae, omutwa wa vyara ngwi. li twa zuu muhona.

Kombunda yokaruveze okaḡiti.

Katjuu: *(ma hokorisa Tsotsi)* Indjo mba. Otjikesa tji mba heere otjo ho, mo tji munu? Otjikesa mwe ura otjiṅa ovimariva uriri ombye ura mo me ku raere tjiri nu tji sokuteka, omaso nge ri mo ye pite tjiva.

Tsotsi: *(tjimanga)* Mbangoo me ku isana rukwao maku zu indjo.

Katjuu: *(ma kunguna)* Owami ngwi, mbe ya.

Mbangoo: *(me mu pe otjipaturure)* Kambura nai otjipaturure hi. Kendjietere ozombapira metuwo indi ndi ri meṅe mba ... mba tja ozombapira inḁa ozonene ozombapa ku mbi tjangera oviṅa aruhe. Mo ze tjiwa nu?

Katjuu: li, me ze tjiwa nawa.

Mbangoo: Kaondje u kotoke tjimanga otjirumbu tji ri pookuya ami tje ndji tjaera rukuru kutja e hitisa ovandu varwe metuwo ndo hakahana.

Katjuu wa tono orumbweze.

Tsotsi: *(ma hokora)* Otjikesa tji pi?

Katjuu: Otjikesa otjo ho.

Tsotsi: *(nondjoroka)* Mbwae narikana mo undju tjike?

Katjuu: *(ma tira kaṭiti)* Hi tjite vi?

Tsotsi: Paturura tu toore, mo undju tjike tjapo omundu ngee ya, paturura!

Katjuu: Mbwae kurama okutjavi?

Tsotsi: Ae, eta ovipaturure mba *(wa hakana ovipaturure na paturura)*.

Katjuu: Muatje ovimariva opuwo, ozondjaṭu mo munu ze ura.

Tsotsi: Kurama mbi toore noho. Indjo ove u pakere ozondjaṭu zoye noho.

Katjuu: Ayee, kako! Ami me yarura ovipaturure nambano me sokukara novimariva mozondjaṭu? Pakera ozondjaṭu zoye azeembari okuzambo tjiva u hitise movikausina vyozungaku, tjiva hitisa mohema.

- (a) OoKatjuu na Tsotsi omundu ngwi Mbangoo aave mu munu nokumuvara vi otjomundu? Handjaura eziriro roye amo yandja ovihorera okuza mokarukondwa nga. [4]
- (b) Seturura kutja ongwaye Tsotsi tji ma tja "...opuwo ove tu isira yaruka koviungura vyoye tjaa ngahino ovirumbu ngaavi tjiza ..." poruveze ndwi. [2]
- (c) Handjaura ousupi kutja ovikwaye omutjange mbya raisa poruveze ndwi kutja arire mbya tjiti kutja ooKatjuu na Tsotsi ve vake ovimariva? [4]
- (d) "Katjuu pemwe nao wa ri otjimumandu nu otjaa ungurisa Tsotsi." Mo itavere? Seturura eziriro roye **momambo woye omuini otja tji mape yenene** nungwari amo tara koviṅa mbya raisiwa mokarukondwa nga. [10]
- [20]

ORUPA 3: EREPARAHUNGI

Zira epuriro **rimwe** morukondwa ndwi kutja epuriro oritja **5** poo **6**.

- 5** Resa okarukondwa nga okuza mondarama ndji **Ondjimbi ye mu kwambera ko** ndja tjangwa i **N K Mbaeva** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere mbo.

Mbindee okuza nokuzuva omambo nga arire tja umbu eho ku Tjivingurura nu tja zu mbo a tumbuka ku Ndi. “Ndi raera kutja pe notjiposa ami ku mba rondorwa poo indee?” Ngunda Ndi e hi ya zirira kepuriro ndi Tjivingurura nambano naa ngu ma hara omapindi tji ma munu Mbindee arire tja hitire mbo. “Omuano ove mbu mo ziri poo mbu u hi na okuzira epuriro romuporise ombu mau pangura kutja ami me tjiti otjiposa poo indee.” Mbindee a kamburire noutimba. “Nu ndoovazu ami hi ya rondorwa ya ri ohepero yatjike ami okuyerwa i yomuporise?” Ingwi Ndi ngwa ri aa mwina ookupaturura otjinyo tje ama tara mu Mbindee. “Kurama mbi ku twire po nawa. Ami me vanga u ndji raere kutja omukazendu ngwi Tjivingurura ngwi omukazendu woye poo kamukazendu woye.”

Suvee ngu ma hihamisiwa i Tjivingurura okungara aayo ma isanewa kutja omukazendu wa Mbindee arire tja pamunwa i yesupa. “Hapo oṅa ndi epuriro ndi mari heye tjike? Okutja hapo mwa nyengura ami ngu mbi ri omukazendu wa Mbindee kotjiveta ngu me yenene okuraisa momatjangwa poo ongwaye tji tu sokukasana aayo ami me rarakana omurumendu wandje ku na okarutjekeramate nga?” Ma urike Tjivingurura.

Tjivingurura arire tja sekama. “Hapo mba hapa vi ngu mba rire owokuisanewa i yove ngu mbi he i kutja owami okarutjekeramate koye?” A kwaa Suvee orupyu rwozohande ndwe mu zizisa omate. Mbindee a tuka owohanga mondjembo me ye okutekisa Tjivingurura pu na indi ehi eye pa kurama. “Karu ... Karu ... Karutjekeramate ove ...” Eraka rouvara wondjembo rovanatje imba vozombanda ozongukutu onda kukutisire Mbindee owombyatwa yombahe imba eye pe ri. “Tuna ku ye!”

Kombunda yokaruveze omaraka wooTjivingurura na Suvee maye zvakere mumwe, “Ove okavi kokarukatando mo yekundjitonena poyandje! Poyoye opoyani ngu wa utukisiwa i yondjara okuyekurya oviṅa mbi ungurwa i yomundu warwe norukutu nombinḍu! Ngake kamburwe muporise okarutjekeramate ngo ami me tjiti otjiposa ku na ko tjokutonwa ambi hi na ondjo nu poyandje! Nokutja matu i pamwe na ingwi Mbindee ngwe ndji isa po omutwa wopoye oure wozombura ine nokuhina otjisuta. Mbindee wa tjere o yatere mba nu ingwi okuya kwoye poṅa mba ongatukiro peke ku yo oini yoveta. Ami imba opu me yatere orondu opo tjinga apa tungwa i yami norukutu nombinḍu yandje!” Ndi a hitire mbo nu a kondjo okukatora oupore norusuvo mu indji ondjuwo ndja hara ezuma ekendise, “Kurameye, kurameye auhe nga yaruke poruveze pa ri.”

Ovandu tji va poro tji va yaruka pehi Ndi arire tja kotoka ku Mbindee rukwao. “Mutengwa Tjozongoro, tu kahururira oviṅa eṭe tu yende.”

- (a) Handjaura orupa rwa Ndii otjomunyande poruveze ndwi. [4]
- (b) Omambo nga “okarutjekeramate ... okarukatando” maye ku hongo tjike ohunga na Tjivingurura poṅa mba? [2]
- (c) Seturura kutja omapu yeṅe ooSuvee na Tjivingurura ngaave yandja okuraisa ousemba wavo pondjuwo ndji poṅa mba. [4]
- (d) “Eraka nomiano vyeraka mbi mavi ungurisiwa poruveze ndwi vi nohambwarakaṅa kotjivepo tji matji hingi mba.” Mo itavere? Seturura eziriro roye **momambo woye omuini otja tji mape yenene** nungwari amo tara komambo nomiano vyeraka mbya raisiwa mokarukondwa nga. [10]
- [20]

POO

- 6 Resa okarukondwa nga okuza mondarama ndji **Ondjimbi ye mu kwambera ko** ndja tjangwa i **N K Mbaeva** nu u zire omapuriro ayehe ngu maye kongorere mbo.

Omuhaamise wovihavero arire tje ya kembo. “Mwa tengwa amuhe ovahaame mombongarero ndji. Ete twa yakura ondjemeno okuza ku Tjivingurura Tjozongoro. Eye wa isa pi osano ndjo?” Mbindee arire tje mu wire mepu. “Kurama mbi twe pehi mutengwa Tjozongoro.” Mbindee tja yaruka pehi omuhaamise a kawondja komurungu. “Ondjemeno ya Tjivingurura ya ri pokutja omurumendu we, Mbindee Tjozongoro, we mu ramba otjombwa ponganda poye mEpako ape nomukazendu warwe ngwee ritja eye ongu ri omukazendu wa Mbindee kotjiveta. Otja ku Tjivingurura omukazendu ngwi we mu temangura nokumuhenguparisa tjinene, nu indu eye tje ha ningire pu ma katwa orupati eyuva ndo; otja kahangauka tjinene nga tja kavaza okutjerwa. Ependukirwa eye wa kotoka poya Mbindee rukwao pamwe nomuporise omukazendu wena Ndi, ingwi Mbindee pee mu patana kutja kamukazendu we ama tja eye we mu toora uriri otjomundu ngwa hangaukire. Ingwi ookukondera ovina ovire ousupi. Nambano ami otjomuhaamise e tje vanga okuyarura ku Mbindee rutenga ma isa ko nokuweza komambo nga nu indji ombongarero arire ku ya rondere.”

Mbindee arire tja sekama nu Tjivingurura tji ma tara mu ye otja himwa kutja nu wa hapa vi tje hi na okuraisa omutongatima, okuhongwa nokutjiwa kwe ndino. Me mu munikire okurikukutisa kombanda ngunda moukoto aa ningena. Okutja ouvere waina tjiri ombwe mu tunu nai poo? “Ami hi kupire omukazendu ngwi otja tji mba heya rukuru.” Ma urike Tjivingurura nokumutara nomanyengu. “Otja ngu mbi hi na omerizirira na ye okutja ami himee sokupurwa indu ami tji mbe mu ramba poyandje. Imbo ousemba wandje okuramba ovanu ami mbu mbi hi na okuvangera poyandje. Tji mu ha tjiwa omazeva wousemba wovandu otja tji ya tuwa po mongundeveta ya Namibia, ndji raereye mbi mu etere yo mOtjherero ngahino ihi Otjiingirisa otjo hi tji mu ha zuu. Komu...” Ovahaame vombongarero ave mu ri eraka nu ave utu okuhungirira mumwe. “Ingo omanyengu! Omuatje wa nyengura ombanguriro yombazu re! Nga pewe zomatwi! Ma tja vi? Omuatje ngwi kaye ngwi worukupo indwi ndu wa zepera poyoye? Ami opuwo e tje vanga okutoora ngwi omuatje wetu wovandu vOmbongora mbi katwe pehi. Nangarire mousyona wandje kamaatu katondjara mOtjikoto.” Omuhaamise wovihavero kombunda yongondjero ondeu arire tja katora ombanguriro momukoka nu a yarura ko Mbindee kembo. “Mutengwa Tjozongoro me ku yarura kembo rukwao posiya raisa ondengero tji mo hungire ku novandu ovanene. Omahongero ngo ye hupisa ove omuini; ete tji mo tu munu nai oweje ovarumendu voviwana vyetu nangarire kutja katu hongerwe.” Mbindee arire tje ya kembo. “Ami me vanga kutja imbongarero ndji poo imbanguriro ndji i ndji raisire momatjangwa kutja omambo tjiri ami mba kupa omukazendu ngwo. Ndoovazu kape na okuya, okutja matu nyono oruveze nomahaameno nga.”

- (a) Handjaura kutja ovikwaye, okuisira kokarukondwa nga, mbi mape ya kutja ombya “ningenisa” Mbinḁee poruveze ndwi. [4]
- (b) Mo munu kutja ongwaye Mbinḁee tji ma tja “... imbongarero ndji poo imbanguriro ...”? [2]
- (c) Seturura kutja ovi Tjivingurura tja hihamisiwa otja kondjivisiro ndji ri mokaḁukondwa nga. [4]
- (d) “Mbinḁee tjoḁjiri omunamanyengu.” Mo itavere? Seturura eziriro roye **momambo woye omuini otja tji mape yenene** nungwari amo tara koviḁa mbya raisiwa mokaḁukondwa nga. [10]
- [20]**